

BASTRNÁK ZSUZSA

Családon belüli erőszak Magyarországon és Szlovákiában

A családon belüli erőszak fogalma tekintetében még nincs egy általánosan elfogadott meghatározás. Maga a jelenség is több megközelítésből vizsgált, és minden szempont képviselői különbözőképpen fogalmazzák meg a definíciót.

A WHO meghatározása szerint a családon belüli erőszak körébe tartozik minden olyan viselkedés, amely az áldozat számára fizikai, lelki vagy szexuális sérelmet okoz.

A hazánkban működő Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen (NaNE) szervezet megfogalmazása szerint családon belüli erőszak minden olyan testi vagy lelki bántalmazás, amelynek áldozata és elkövetője közeli kapcsolatban áll vagy állt.

A szlovák szakirodalom szerint családon belüli erőszak a család, illetve a háztartás egy tagjának a család, háztartás másik tagja ellen irányuló olyan cselekménye, amely korlátozza az áldozat törvényes jogait, valamint szabadságát, és fizikai, illetve lelki sérelmeket, vagy erkölcsi kárt okoz neki, ezen túlmenően veszélyezteteti személyiségének egészséges kifejlődését és a testi fejlődését. Az áldozatok nem élhetnek biztonságos és harmonikus környezetben, valamint szembe kell nézniük alapvető emberi jogaik megsértésével.

Mint az az iménti definíciókból is látszik, annak ellenére, hogy a szakirodalomban nincs egységes fogalom meghatározás, a fogalmi elemek tekintetében konszenzus van, így minden meghatározásban szerepel, hogy az elkövető és a sértett hozzátartozói viszonyban áll egymással, illetve hogy a bűncselekmény az ember legintimebb szférájában történik.

Történeti kitekintés

Bár a jelenség egyidős az emberiséggel, a tudományos élet látószögébe csak a XX. század utolsó évtizedeiben került. A családon belüli erőszak vizsgálata mindkét országban csak 1989 után kezdődhetett. Ennek oka a rendszerváltozás előtti politikai rendszer. Az akkori politikai elit, az ország kedvező nemzetközi megítélése érdekében, igyekezett nem tudomást venni a problémákról, és a családon belüli erőszak is ilyen, tudatosan nem észlelt társadalmi jelenség volt.

A vizsgálatok hazánkban és Szlovákiában egyaránt szociológiai körökben kezdődtek. Ekkor a családon belüli erőszak még csak egy nagyobb témakör, a család kis részeként jelenik meg, még nem készültek a családon belüli erőszakra összpontosító felmérések.

Célzott tudományos kutatások csak az 1990-es évek második felétől folytak.

Magyarországon az első ilyen jelentős vizsgálat 1995-ben zajlott¹.

Szlovákiában csak két évvel később, 1997-ben indult a problémakör célzott vizsgálata. Az ebben az évben végzett kriminálstatisztikai kutatás nyomán a szlovák kriminológusok megállapították, hogy az általuk vizsgált sértettek 72 százaléka nő. A kutatás hatása mind a mai napig megfigyelhető a szlovák kriminológiában, a vizsgálatok még napjainkban is rendkívül nőközpontúak, a szakirodalom nem foglalkozik a férfikkal mint bántalmazottakkal.

Számos jelentős kutatást végeztek napjainkig mindkét országban. Így például 1998-ban hazánkban a Társi folytatott kutatást, 2000-ben az Országos Kriminológiai Intézet (a továbbiakban: OKRI), 2005-ben a Magyarországi Női Alapítvány. A Társi-kutatás a nők és a gyermekek sérelmére elkövetett családon belüli bántalmazások megvalósulási formáit és gyakoriságát vizsgálta. Az OKRI Nők a börtönben címmel végzett vizsgálatának célja a börtönbe kerülő nők családi helyzetének feltérképezése volt. A kutatás arra kereste a választ, hogy a korábbi bántalmazottság hozzájárul-e a nő bűnözővé válásához.

Szlovákiában 1999-ben és 2002-ben végeztek reprezentatív kutatást, valamint rendkívül jelentősek a 2008-ban a munkával és a családdal kapcsolatos kutatások végzésére létrejövő intézet által lefolytatott vizsgálatok. A reprezentatív kutatásokkal szerzett információk kiindulópontjai voltak a családon belüli erőszak megelőzését és kezelését célzó nemzeti terv megalkotásának.²

Hazánkban először 1997-ben jelent meg a jogszabályok között a családon belüli erőszak. A 2147/1997. kormányhatározatban az Országgyűlés kötelezettséget kapott olyan jogszabály megalkotására, amely hatékonyan hozzájárulna a családon belüli erőszak kezeléséhez és megelőzéséhez. A kérdéskört Magyarország a 13/2003. számú ORFK intézkedés szabályozza a legreálisabban.

Szlovákiában jogszabályi szinten először csak két évvel a magyarországi után kezdtek foglalkozni ezzel a problémakörrel. Az 1999 és 2002 közötti jogi reformok következtében több jogszabályban is említik a családon belüli erőszakot mint a társadalom széles körét érintő, kezelendő problémát. Így a családon belüli erőszak egy-egy aspektusa megjelent a szlovák polgári perrendtartási, a büntetőeljárás-

1 Az eredmények és következtetések összefoglalását lásd Morvai Krisztina: Terror a családban. A feleségbántalmazás és a jog. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1998

2 Nemzeti terv a nők elleni erőszak és a családon belüli erőszak megelőzéséről és csökkentéséről.

rási, büntetőjogi, valamint a rendőrségi törvényben. A jogi reformok folyamányaként a szlovák büntető törvénykönyv önálló tényállásban szabályozza a családon belüli erőszakot.

Statisztikai adatok alapján történő összehasonlítás

A két országra jellemző statisztikai számok nagyon közel állnak egymáshoz. Ennek oka lehet a hasonló keresztény kultúrtörténeti fejlődés, amelynek következtében egyebek mellett a családon belüli erőszak helyzete is hasonló a két országban.

A családon belül elkövetett bűncselekmények aránya az összes ismertté vált bűncselekményhez viszonyítva Magyarországon 5-6, Szlovákiában 4-6 százalék.

A halállal végződő bűncselekmények felét, illetve csaknem felét mindkét országban családtagok, illetve hozzátartozók követték el egy másik családtag, hozzátartozó sérelmére³.

Családon belül Magyarországon leggyakrabban testi sértést követnek el, míg Szlovákiában a személy elleni erőszak⁴ szerepel a statisztikák első helyén.

A férfi elkövetők aránya mindkét országban kiugróan magas.⁵ Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a női elkövetők aránya ennyire alacsony, a női elkövetők esetében magasabb latenciával kell számolnunk, mint a férfi elkövetőknél.

A két ország jogi szabályozásának hasonlósági és eltérései

Mindkét országban felismerték a rendőri szervek kiemelkedő szerepét a családon belüli erőszakkal szembeni hatékony fellépésben. Ezért jogi lehetőséget adtak a nyomozó hatóság tagjainak, hogy hatósági határozat nélkül belépjenek a magánlakásba, ha alapos a gyanú, hogy ott bántalmazás folyik, illetve hogy valakinek az egészsége, testi épsége közvetlen veszélyben van.

Mind Magyarországon, mind Szlovákiában szükség van magánindítványra az eljárás elindításához és lefolytatásához. Ez azt jelenti, hogy a hatóság keze telje-

3 Hazánkban a családon belül elkövetett bűncselekmények ötven, míg Szlovákiában 42,43 százaléka végződik halállal.

4 A szlovák kriminológia a személy elleni erőszak csoportjába sorolja az üzletszerű kéjelgést, a rágalmozást és az élet, testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetést. Véleményem szerint jobban áttekinthető lenne a családon belüli erőszak szlovákiai helyzete, ha ezt a három bűncselekményt külön vizsgálnák a szakemberek.

5 Magyarországon: 84,4, Szlovákiában: 75,03 százalék.

sen meg van köve, ha ugyanis a sértett nem tesz feljelentést, vagy később visszavonja, a nyomozó hatóság nem tehet semmit.

Magyarországon és Szlovákiában is van lehetőség távoltartás elrendelésére, de egyik országban sem ellenőrzik megfelelően a betartását, illetve nem szankcionálják a megszegését. E hiányosságok miatt a távoltartás intézménye egyik vizsgált országban sem tölti be valós rendeltetését, nem éri el a célját.

A bíróság mindkét országban elrendelheti az elkövető kényszergyógykezelését, illetve kényszergyógyítását, ha a bűncselekményt kóros elmeállapota vagy alkoholistá életmódja folyamánként követte el. Ez a lehetőség azonban egyik országban sem a családon belül elkövetett bűncselekmények sajátja, ezt a bíróság más bűncselekmény elkövetőjével szemben is elrendelheti.

Az országgyűlés mindkét országban nemzeti stratégiai tervet dolgozott ki a családon belüli erőszak hatékony kezelése és megelőzése érdekében. Szlovákiában e terv címében külön nevesítik a nők elleni erőszakot, kiemelve a családon belüli erőszak köréből, ezzel is kifejezve, hogy a szlovák kriminológia szerint a családon belüli erőszak elsődleges elszennedői nők. Ezekben a jogszabályokban mindkét ország jogalkotói kiemelt feladatnak tekintik az áldozatsegítést, a civil szféra aktívabb szerepvállalásának – elsősorban anyagi – támogatását, a nyomozó hatóság tagjai számára egységes oktatás szervezését. Fontosnak tartják továbbá a meglévő jogi szabályok adatai lehetőségek hatékony kihasználását és a gyors segítségnyújtást.

A jogi szabályozás különbségei közül a legszembevetőbb eltérés a szabályozási szintben van. Míg hazánkban a családon belüli erőszakkal legrészletesebben egy ORFK-intézkedés⁶ foglalkozik, addig Szlovákiában a büntető törvénykönyv önálló tényállásában szabályozott a hozzátartozó, illetve nevelés-regondozásra bízott személy elleni erőszak.

A hozzátartozó fogalmi körébe Magyarországon több személy tartozik, mint Szlovákiában.⁷ Ez a szlovák joggyakorlat számára azonban nem jelent problémát, mert az idevonatkozó büntető törvénykönyvi tényállás a hozzátartozó és a nevelés-regondozásra bízott személy elleni erőszakot szabályozza, így idetartoznak azok a személyek is, akik nem szerepelnek a hozzátartozókat számba vevő felsorolásban.

A családon belüli erőszak fogalma alá tartozó bűncselekmények Magyarországon a már említett 13/2003. számú ORFK intézkedésben taxatív fel vannak

⁶ 13/2003. számú ORFK intézkedés.

⁷ Hazánkban a hozzátartozón értjük az egyenes ági rokon házastársát, a nevelőszülőt, a nevelt gyermeket, a testvér házastársát, a házastárs egyenes ági rokonát, a házastárs testvérét, házastárs testvéreinek házastársát is. Szlovákiában viszont ezek a személyek nem minősülnek hozzátartozónak.

sorolva. Itt említi a jogszabály a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket, valamint további huszonnégy bűncselekményt⁸, négy szabálysértést⁹, továbbá a mindezekkel kapcsolatban elkövetett hamis tanúzásra felhívást és a hatósági eljárás akadályozását. Szlovákiában a családon belüli erőszak körébe tartozó bűncselekmények nincsenek taxatív felsorolva. A szlovák büntető törvénykönyv csupán néhány megvalósulási formát említi, a sort pedig azzal zárja, hogy „és minden egyéb bűncselekmény, amely korlátozza az áldozat törvényes jogait, szabadságát, fizikai, lelki sérelmeket, erkölcsi károkat okoz, vagy veszélyezteti a sértett személyiségének kifejlődését, illetve testi fejlődését”. A szlovák szabályozási megoldás tágabb teret ad a jogalkalmazónak, ezért, véleményem szerint, célravezetőbb.

A távollattartás Szlovákiában csupán a büntető törvénykönyv egy tényállása egy pontjának alpontjában, meglehetősen röviden szabályozott. E szerint a távollattartás alá vont személy nem mehet öt méternél közelebb a sértetthez. Hazánkban a távollattartás részletesebben szabályozott. A szabályozás szerint a távollattartással érintett személy nem látogathatja azokat az intézményeket, amelyeket a sértett rendszeresen szokott, valamint nem tartózkodhat a sértett közvetlen közelében. A magyar szabályozás több eset vonatkozásában teszi lehetővé távollattartás megsértésének megállapítását, így – elméleti szinten – nagyobb védelemben részesíti a sértettet. Mivel azonban hazánkban sem ellenőrzik megfelelően a távollattartás betartását, a sértettek gyakorlati helyzete a két országban a távollattartás szempontjából nem különbözik.

A büntetési tételekben megmutatókozó eltérések alapvető oka, hogy Szlovákiában a családon belül bűncselekményt elkövetőkre külön tényállás vonatkozik, amely már az alapesetében értékeli azt a tényt, hogy az elkövető hozzátartozója sérelmére követte el a bűncselekményt, a generális minimum három év szabadságvesztés. Hazánkban a családon belüli erőszakot elkövető büntethető két év szabadságvesztéssel, vagy akár közmunkával, illetve pénzbüntetéssel is.

Összegzés és tanulságok

Elmondható, hogy a családon belüli erőszak helyzete mind mennyiségi, mind minőségi szempontból hasonló a két országban, azonban fontos eltérések is vannak,

⁸ Emberölés; erős felindulásban elkövetett emberölés; öngyilkosságban közreműködés; magzatelhajtás; testi sértés; gondozás elmulasztása; kényszerítés; lelkiismereti és vallásszabadság megsértése; személyi szabadság megsértése; emberrablás, emberkereskedelem; magánlaksértés; levéltitok megsértése; magántitok jogosulatlan megismerése; rágalmozás; becsületsértés; közúti veszélyeztetés; családi állás megváltoztatása; kiskorú elhelyezésének megváltoztatása; kiskorú veszélyeztetése; tartás elmulasztása; közveszélykeltés; terrorcselekmény; garázdaság; önbíráskodás; visszaélés kábítószerrel; rablás; rongálás.

⁹ Becsületsértés, magánlaksértés, gyermekkel koldulás, veszélyes fenyegetés.

amelyek tanulságként, illetve követendő irányként szolgálhatnak mindkét ország számára.

Magyarországon is célszerű volna önálló tényállásban szabályozni a családon belüli erőszakot. Ennek nyomán lehetővé válna súlyosabb büntetési tételek alkalmazása, így a családtagoknak és rajtuk keresztül a családnak mint a társadalom legkisebb egységének hatékonyabb védelme.

A szlovák kriminológusok számára megfontolandó lenne a kutatások kiterjesztése a férfi sértettekre, ez a lépés komplexebbé tenné a családon belüli erőszak szlovákiai helyzetének elemzését, lehetőséget nyújtana a női elkövetők esetében megfigyelhető nagy latencia visszaszorítására irányuló megoldási javaslatok kidolgozására.

Mindkét országban hiányosság a zárt ajtók problémája. Ez egyéni szinten azal jár, hogy az emberek sem a saját családjukban, sem a más családnál észlelt családon belüli erőszakot nem jelentik a hatóságoknak. A hatóságoknál ez a probléma a be nem avatkozásban testesül meg, ennek következtében a sértettek egy idő után nem lesz bizalma a hatóságokban, ez pedig hozzájárul a rejtve maradó családon belül elkövetett bűncselekmények számának növekedéséhez.

Mind egyéni, mind hatósági szinten szükség van annak felismerésére, hogy a családon belüli erőszak nem magánügy, sőt az érintettek a legtöbb esetben nem is tudják egyedül megoldani a problémát.